

УДК 342.2.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.25>

МІЖНАРОДНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ

Голуб В.К.,
*аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
адвокат,
ORCID: 0009-0001-0327-992X
e-mail: Golubvk@ukr.net*

Голуб В.К. Міжнародні та конституційні засади права людини на альтернативну (невійськову) службу.

У статті здійснюється аналіз засад права людини і громадянина за міжнародним та конституційним правом. Розглядаються міжнародно-правові норми та принципи які дають змогу виокремити юридично значущі обставини, що характеризують правове поняття «альтернативна (невійськова) цивільна служба» у конституційному праві.

Відзначається, що основу в забезпеченні на національному рівні права людини на заміну військової служби альтернативною цивільною службою лягли саме норми міжнародного права. За результатами аналізу діючих міжнародних угод і договорів, що застосовуються для регулювання відносин, пов'язаних з альтернативною (невійськовою) цивільною службою, виокремлено дві групи міжнародних договорів у цій сфері. До першої групи належать міжнародно-правові договори, що мають універсальний характер і визначають відносини у сфері захисту прав і свобод людини, реалізації свободи совісті та свободи віросповідання. Ці нормативні акти закріплюють обов'язок держави забезпечити дотримання прав людей на свободу совісті та свободу віросповідання. Другу групу міжнародно-правових актів, що діють у цій сфері, складають міжнародно-правові акти спеціального характеру, які визначають питання альтернативної цивільної служби.

Встановлено, що право на альтернативну (невійськову) службу розглядається джерелами міжнародного права в контексті гарантій свободи думки, совісті та релігії, які за допомогою імплементації втілюються в національному законодавстві. Реалізуючи міжнародні зобов'язання, щодо необхідності виконувати на внутрішньодержавному рівні відповідні положення міжнародно-правових актів, які безпосередньо стосуються права на альтернативну (невійськову) службу, тобто визнання, легалізації, гарантування реалізації, а також охорони і захисту такого права людини з боку держави та її інституцій, ряд держав, серед яких є також Україна, розширили відповідний «каталог» прав і свобод людини та громадянина, закріпивши таке право на конституційному рівні.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновок, що, право на відмову від військової служби за переконаннями є найважливішим складовим елементом права на свободу думки, совісті та віросповідання, сформульованого у Загальній декларації прав людини, у Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права та у Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод людини. Це стверджується також у резолюціях і рекомендаціях, ухвалених Комісією ООН з прав людини, Комітетом ООН з прав людини, Радою Європи та Європейським Парламентом.

Ключові слова: альтернативна (невійськова) служба, право на заміну від виконання військової служби на альтернативну цивільну службу, міжнародні стандарти у сфері забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу.

Holub V.K. International and constitutional principles of the human right to alternative (non-military) service.

The article analyzes the principles of human and civil rights under international and constitutional law. The author examines the international legal norms and principles which make it possible to identify legally significant circumstances characterizing the legal concept of “alternative (non-military) civilian service”.

The author notes that the basis for ensuring the human right to replace military service with alternative civilian service at the national level is provided by international law. Based on the analysis of existing international agreements and treaties used to regulate relations related to alternative (non-military) civilian service, the author distinguishes two groups of international treaties in this area. The first group includes international legal treaties of a universal nature that define relations in the field of protection of human rights and freedoms, and the realization of freedom of conscience and freedom of religion. These normative acts enshrine the obligation of the state to ensure the observance of the rights of people to freedom of conscience and freedom of religion. The second group of international legal acts in force in this area consists of international legal acts of a special nature that define the issue of alternative civilian service.

The author establishes that the right to alternative (non-military) service is considered by the sources of international law in the context of guarantees of freedom of thought, conscience and religion, which are implemented in national legislation. Implementing international obligations regarding the need to implement at the domestic level the relevant provisions of international legal acts directly related to the right to alternative (non-military) service, i.e., recognition, legalization, guaranteeing of implementation, as well as protection and defense of such a human right by the State and its institutions, a number of States, including Ukraine, have expanded the relevant “catalog” of human and civil rights and freedoms by enshrining such a right at the constitutional level.

The study concludes that the right to conscientious objection to military service is the most important component of the right to freedom of thought, conscience and religion, as formulated in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. This is also affirmed in resolutions and recommendations adopted by the UN Commission on Human Rights, the UN Human Rights Committee, the Council of Europe and the European Parliament.

Key words: alternative (non-military) service, the right to be replaced by alternative civilian service, international standards in the field of ensuring the right to alternative (non-military) service.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття значно розширився обсяг прав людини, який постійно наповнюється новим змістом і набуває більш вагомих механізмів захисту цих прав, зокрема й на міжнародному рівні. Незважаючи на зміни, що відбулися, окремі права людини по-справді не отримують належної гарантії їх реалізації. Це стосується і права людини на заміну військової служби альтернативною, цивільною, у разі, якщо її переконанням чи віросповіданням суперечить несення військової служби.

Мета дослідження. Здійснити аналіз норм міжнародного права, що мають універсальний та спеціальний характер та конституційне законодавство країн Європи щодо регулювання відносин, пов'язаних з альтернативною (невійськовою) цивільною службою.

Стан опрацювання проблематики. Нині в українському конституційному праві взагалі відсутні дисертаційні, та надто мало спеціальних досліджень присвячених праву людини, громадянина на альтернативну (невійськову) службу. Проте з окремими аспектами цієї проблематики можна ознайомитися у працях таких дослідників, як В. Беда, Ю. Битяк, В. Братковського, Є. Григоренка, І. Митрофанова, Я. Фокіна, Є. Ярмола та ін.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні право людини на альтернативну (невійськову) службу є одним із міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини.

В міжнародному праві існує ціла низка діючих угод і договорів, що застосовуються для регулювання відносин, пов'язаних з альтернативною (невійськовою) цивільною службою.

Так, початок закріпленню цих норм у міжнародному праві поклало в 1945 р. у Сан-Франциско ухвалення Статуту Організації Об'єднаних націй, норми якого мають імперативний характер, що не допускає ніяких відступів від їхніх вимог [1]

Статут ООН є основоположним міжнародно-правовим актом, що визначає діяльність держав у сфері захисту прав людини. Відповідно до Статуту одним із напрямів діяльності ООН є здійс-

нення міжнародного співробітництва у розв'язанні міжнародних проблем, в тому числі у сфері розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії.

Міжнародне співробітництво в галузі розвитку громадянських, політичних, економічних і соціально-культурних прав і свобод людини в рамках ООН та її спеціалізованих установ здійснюється, головним чином, шляхом розроблення міжнародних угод і конвенцій, а також ухвалення Генеральною Асамблеєю резолюцій і декларацій, які проголошують та юридично закріплюють основні права і свободи людини.

Особливе місце серед джерел міжнародного права посідає Загальна декларація прав і свобод людини, ухвалена 10 грудня 1948 р. У ній закріплено основні принципи взаємовідносин у суспільстві – свобода, рівність, братерство і проголошено основні громадянські, політичні, економічні, соціально-культурні права особистості. До їх числа належить і свобода совісті, закріплена у статті 18 Загальної декларації, яка визначає, що кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії.

Декларацією також було визначено, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [2].

У пункті (і і ч. 3 ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (надалі Пакт) [3] йдеться про те, що заборонено змушувати кого-небудь проти його волі проходити будь-яку службу військового чи невійськового характеру. Водночас також вказується на те, що визнається право особи на відмову від військової служби чи будь-якої служби військового характеру з політичних і релігійно-етичних мотивів, та заміну такої на іншу, але невійськову службу.

У своїй Резолюції 1995/83 від 8 березня 1995 р. Комісія з прав людини наголосила, що альтернативні форми служби, що замінює військову, повинні носити невійськовий або цивільний характер [4]. У доповіді Генерального Секретаря, підготовленій на виконання названої резолюції Комісії з прав людини ООН, від 16 січня 1997 року, також констатовано, що форми альтернативної цивільної служби, яка замінює військову службу, мають невійськовий або цивільний характер. При цьому під невійськовою розуміють альтернативну службу, пов'язану з роботою у військових формуваннях, тоді як альтернативна цивільна служба має суспільний характер і не пов'язана з діяльністю збройних сил та інших силових структур [5].

У доповіді Генерального Секретаря, підготовленій відповідно до резолюції 1998/77 Комісії з прав людини ООН 17 грудня 1999 року йдеться про те, що існують різні види альтернативної служби, яка замінює військову службу, зокрема небойова альтернативна служба, яка пов'язана з роботою у військових формуваннях, тобто альтернативна служба військового характеру, та альтернативна служба цивільного характеру, не пов'язана з діяльністю військових формувань [6]. У Доповіді Комісії з прав людини від 26 квітня 1993 р. та резолюції 1995/83 від 8 березня 1995 р. [4] також йдеться про два види альтернативної служби, які замінюють військову. По-перше, у них сказано про можливість заміни військової служби альтернативною службою військового характеру, яка пов'язана з роботою у військових формуваннях. По-друге, у названих доповідях передбачено можливість заміни військової служби альтернативною цивільною службою, не пов'язаною з діяльністю військових формувань. При цьому, критерії відмінності альтернативної служби військового характеру від альтернативної цивільної служби закріплені в резолюції 1995/83 від 8 березня 1995 р. Комісії з прав людини [4].

Привертає увагу також те, що у своїх рішеннях, ухвалених після отримання зауваження загального порядку № 22 (1993 рік), Комітет із прав людини в низці міркувань за індивідуальними повідомленнями, дійшов висновку про наявність права на відмову від несення військової служби з міркувань совісті [7].

Так, Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй (надалі ООН), який стежить за здійсненням Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, наголосив, що право на відмову від військової служби з міркувань совісті ґрунтується на статті 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (надалі - Пакт), що гарантує право на свободу думки, совісті та релігії або переконання. Це право охоплює свободу мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноособово, так і спільно з іншими, публічним або приватним порядком, у відправленні культу, виконанні релігійних і

ритуальних обрядів та навчанні. Хоча в Пакті конкретно не говориться про право на відмову від військової служби з міркувань совісті, у 1993 році Комітет заявив, що таке право впливає зі статті 18, оскільки обов'язки щодо застосування зброї можуть перебувати в серйозному протиріччі зі свободою совісті та правом сповідувати релігію або переконання [8].

Велику роль у забезпеченні права на заміну військової служби альтернативною службою має і Європейська Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини (Рим, 4 листопада 1950 р.), ратифікована Україною в 1997 році. Конвенція не допускає дискримінації в користуванні правами і свободами на підставі раси, кольору шкіри, національності, походження, належності до національних меншин [9].

У документі Копенгагенської наради конференції з людського виміру ОБСЄ (1990 р.) також йдеться про різні форми альтернативної служби, що замінює військову службу. Зокрема, у ньому йдеться про можливість проходження альтернативної служби, не пов'язаної з роботою в бойових частинах, але такої, що має військовий характер через те, що особи, які проходять альтернативну службу, працюють у небойових військових формуваннях. У цьому ж документі йдеться і про альтернативну службу цивільного характеру, пов'язану із суспільно корисною діяльністю, яка не має стосунку до роботи у військових формуваннях [10].

Першою міжнародною організацією, яка заявила про проблему альтернативної служби, стала Рада Європи, а саме її Парламентська Асамблея. Рада Європи у своїх документах також наголошує на тому, в резолюції 337 (1967) і рекомендації 816 (1977) відповідно про право на відмову за переконанням і на відмову від військової служби за переконанням, а також в рекомендації № R(87) 8 Комітету Міністрів, визнається право на відмову від військової служби за переконанням, яке є основоположною складовою права на свободу думки, совісті та віросповідання, закріплених у Загальній декларації прав людини та в Європейській конвенції про права людини. Більше того, у своїй резолюції 1967 року № 337 «Про відмову через переконання совісті», Рада Європи – визначила сферу питання в принципі: «Громадяни, які підлягають призову на військову службу і які через причини совісті або глибокого переконання, що походить із релігійних, етичних, моральних, гуманітарних, філософських або аналогічних мотивів, відмовляються від виконання збройної служби, користуються особистим правом бути звільненим від обов'язку виконання подібної служби» [11].

Також необхідно відзначити, що Європейський Парламент ухвалив чотири важливі резолюції, що стосуються відмови за переконаннями совісті: резолюція 7 лютого 1983 року «Про відмову за переконаннями сумління»; резолюція 13 жовтня 1989 року «Про відмову від військової служби, мотивовану переконаннями сумління, та про альтернативну службу», відома як «Резолюція Шмідтбауер»; резолюція 11 березня 1993 року «Про повагу до прав людини в європейському Співтоваристві», відома як «Резолюція Де Гучі», що містить параграф щодо відмови через переконання сумління; резолюція 19 січня 1994 року «Про відмову через переконання сумління в країнах, членах Співтовариства» [12].

У доповіді Комітету з правових питань і прав людини Парламентської асамблеї Ради Європи від 13 липня 2000 року йдеться про те, що альтернативна цивільна служба не повинна перебувати під управлінням міністерств оборони. Також вказується на те, що управління цивільною службою не повинно мати нічого спільного з військовими установами, які не оснащені для того, щоб здійснювати соціальну діяльність. Ці документи також закріплюють загальні міжнародні принципи проходження альтернативної цивільної служби, вони відповідають названим нормам міжнародного права, прийнятим Комісією з прав людини ООН. Із цих актів можна виокремити такі юридично значущі обставини, що визначають поняття альтернативної цивільної служби. По-перше, такою обставиною є відсутність управління альтернативною цивільною службою з боку військових відомств. По-друге, до числа зазначених обставин належить відсутність зв'язку з будь-якими військовими установами, не оснащеними для здійснення соціальної діяльності [13].

В своїх ухвалених у 2013 і 2014 роках заключних зауваженнях Комітет з прав людини знову повторив, що внутрішнє законодавство має передбачати відмову від військової служби з міркувань совісті відповідно до статей 18 і 26 Пакту, пам'ятаючи, що стаття 18 також захищає свободу совісті невіруючих [14]. Комітет також наголосив, що можливість проходження альтернативної служби має бути доступною для всіх осіб, які відмовляються від військової служби, без дискримінації за ознакою характеру переконань (релігійних або нерелігійних переконань, що ґрунтуються на міркуваннях совісті), які є підставою для відмови [15]. Водночас акцентується увага на тому,

що поняття «переконання» і «релігія» слід тлумачити широко, оскільки стаття 18 Пакту захищає теїстичні, нетеїстичні та атеїстичні переконання, а також право не сповідувати жодної релігії або переконань, а застосування її положень не обмежується традиційними релігіями або релігіями та переконаннями, що за своїми організаційними формами чи практикою є аналогічними традиційним релігіям [16]. Отже, держава порушить статтю 18 Пакту, якщо вона визнає право на відмову від військової служби з міркувань совісті лише за членами зареєстрованих релігійних організацій, вчення яких забороняють їхнім послідовникам застосовувати зброю [14].

Разом з тим, необхідно також наголосити на тому, що деякі держави, які ще не ратифікували Пакт, не визнають універсальну застосовність права на відмову від військової служби з міркувань совісті. Так, наприклад, Сінгапур підтверджує у своїх матеріалах до цієї доповіді, що резолюція 20/2 Ради з прав людини виходить за рамки того, що передбачено міжнародним правом і діючими договорами з прав людини. Він зазначив також, що в статті 29 Загальної декларації прав людини визнається, що здійснення прав і свобод особистості обмежується потребами забезпечення громадського порядку і загального благополуччя суспільства. Сінгапур далі заявив, що національна оборона належить до основоположних суверенних прав, передбачених міжнародним правом; у тих випадках, коли переконання або дії окремих осіб суперечать такому праву, пріоритет віддається праву держави на забезпечення безпеки нації [17]. Куба підписала, але не ратифікувала Пакт; у своїх матеріалах для доповіді вона зазначила, що не існує жодних міжнародних договорів з прав людини, що встановлюють право на відмову від військової служби з міркувань совісті, яке слід розуміти як концепцію, що ґрунтується на тлумаченнях і зауваженнях загального порядку Комітету з прав людини [18].

Посилаючись на зарубіжний досвід правового регулювання заміни військової служби альтернативною цивільною службою, необхідно зазначити, що альтернативна цивільна служба передбачена законодавством низки держав: ФРН – з 1961 року, Нідерландів – з 1962 року, Бельгії – з 1964 року, Фінляндії – з 1969 року, Італії – з 1972 року, Австрії – з 1975 року, Португалії, Іспанії – з 1976 року, Швеції – з 1978 року, Данії – з 1980 року, Польщі – з 1988 року, Угорщини – з 1989 року, Латвії, Литви та Естонії – з 1990 року, а також низки інших [19].

Згідно проведеними у 2021 році дослідженнями Бюром демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (надалі БДПІЛ) та Демократичного контролю за збройними силами (надалі ДКЗС), більшість держав-учасниць ОБСЄ, які відповіли на анкету БДПІЛ-ДКЗС, визнають право на відмову від військової служби з мотивів сумління. Відтак, національне визнання відмови від військової служби з мотивів сумління може ґрунтуватися як на конституційних положеннях, законодавстві чи адміністративних процедурах, так і на їх комбінації. Проте, кілька держав-учасниць ОБСЄ визнають право на відмову від військової служби з мотивів сумління безпосередньо у своїх конституціях [20, с. 132-133].

Надалі згадаємо держави, які закріпили в тексті Основного Закону право щодо відмови від військової служби з мотивів сумління.

Зокрема, у статті 124 Конституції Естонії зазначається: особи, які відмовляються від служби в Силах оборони з релігійних або етичних мотивів, зобов'язані проходити альтернативну службу в порядку, встановленому законом [21].

У статті 15(3) Хартії основних прав і свобод, що є частиною конституційного законодавства Чеської Республіки відзначено, що ніхто не може бути примушений до військової служби, якщо це суперечить його совісті або його релігійним переконанням. Деталі передбачені законом [22].

Право на альтернативну (невійськову) службу передбачено також Конституцією Німеччини. Так, у статті 12(a)(2) закріплено, що особа, яка з мотивів сумління відмовляється від військової служби із застосуванням зброї, може бути зобов'язана проходити альтернативну службу. Тривалість такої альтернативної служби не може перевищувати строку військової служби. Деталі регулюються статутом, який не може перешкоджати свободі прийняття рішень з мотивів сумління, а також повинен передбачати можливість заміни служби, не пов'язаної з підрозділами Збройних сил чи Федеральної прикордонної служби [23].

При прийнятті нової Конституції 1976 року в Португалії також було закріплено положення про те, що особи, які відмовляються від військової служби за релігійними переконаннями, які за законом підлягають проходженню військової служби, проходять цивільну службу з такою ж тривалістю і ступенем тяжкості, як і військова служба (стаття 276(4) [24].

Разом з Португалією, Іспанія також запроваджує право на альтернативну службу. Так, у статті 30(2) Основного Закону цієї країни закріплено, що закон визначає військові обов'язки іспанців і

регулює, з усіма належними гарантіями, відмову від військової служби з мотивів сумління, а також інші підстави для звільнення від обов'язкової військової служби; він також передбачає, у разі необхідності, можливість призначати громадські роботи замість військової служби. Тобто зафіксовано, що надається право на звільнення від обов'язкового несення військової служби за переконаннями або віросповіданням, а також з інших причин, у зв'язку з чим заміна такого обов'язку альтернативною цивільною службою [25].

До прикладу в Конституція Румунії не міститься прямого закріплення прав на альтернативну військову службу, але таке право випливає з положення статті 42 Конституції, де говориться про те, що примусова праця заборонена. Проте не є примусовою працею діяльність, яка здійснюється замість виконання обов'язків військової служби, іншою діяльністю відповідно до закону з релігійних мотивів чи переконань [26].

Заслуговує на увагу підхід Словенії у статті 123(2) Конституції якої, громадянам, які через свої релігійні, філософські чи гуманістичні переконання не бажають виконувати військовий обов'язок, повинна бути надана можливість іншим способом брати участь у захисті країни [27].

Схожий підхід прослідковується у Конституції Словаччини, де також право на альтернативну службу випливає з положення статті 25. У цій нормі йдеться про те, що ніхто не може бути змушений виконувати військову службу, якщо це суперечить його совісті чи релігії. Також вказується на те, що подробиці з цього приводу встановлюються законом [28].

Слід також зауважити, що у низці держав-учасниць ОБСЄ право на відмову від несення військової служби через релігійні або інші переконання визнають не тільки за призовниками, а й за діючими військовослужбовцями (наприклад, у Білорусі, Німеччині, Іспанії, Румунії, Словаччині, Словенії, Об'єднаному Королівстві, Чеській Республіці, Швейцарії, Іспанії, Німеччині, Сполученому Королівстві). Ці держави визнають, що переконання людини можуть змінюватися з плином часу і що у військовослужбовців можуть виникнути переконання, які не допускають використання зброї [29].

Водночас варто наголосити, що Конституція України закріпила якісно нову систему прав і свобод людини та громадянина, до якої включено відповідні положення міжнародно-правових актів, які безпосередньо стосуються прав і свобод громадянина та містять відповідні зобов'язання держав-учасниць щодо визнання, легалізації, гарантування реалізації, а також охорони і захисту таких прав і свобод з боку держави та її інституцій. Необхідно зазначити, що Конституція України розширила відповідний «каталог» прав і свобод людини та громадянина [30, с. 11]. Серед яких також міститься право на альтернативну (невійськову) службу.

Висновки. Закріплення в Основному Законі вказаного права свідчить про його юридичне визнання з боку держави, що має досить конкретну соціальну цінність для його реалізації та правового захисту особи яка має відношення до альтернативної (невійськової) служби. Визнаючи право на альтернативну (невійськову) службу як одне з основоположних прав людини, держава виконує свій обов'язок щодо утвердження та забезпечення права людини і громадянина, який виступає як головна телеологічна домінанта Конституції, що є констатуючою засадою правової демократичної держави.

Аналіз діючих міжнародних угод і договорів, що застосовуються для регулювання відносин, пов'язаних з альтернативною (невійськовою) цивільною службою, дає змогу виокремити дві групи міжнародних договорів у цій сфері.

До першої групи належать міжнародно-правові договори, що мають універсальний характер і визначають відносини у сфері захисту прав і свобод людини, реалізації свободи совісті та свободи віросповідання. Ці нормативні акти закріплюють обов'язок держави забезпечити дотримання прав людей на свободу совісті та свободу віросповідання. Другу групу міжнародно-правових актів, що діють у цій сфері, складають міжнародно-правові акти спеціального характеру, які визначають питання альтернативної цивільної служби. Таким чином, право на альтернативну (невійськову) службу розглядається джерелами міжнародного права в контексті гарантій свободи думки, совісті та релігії, які за допомогою імплементації втілюються в національному законодавстві.

Отже, право на відмову від військової служби за переконаннями є найважливішим складовим елементом права на свободу думки, совісті та віросповідання, сформульованого у Загальній декларації прав людини, у Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права та у Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод людини. Це стверджується також у резолюціях і рекомендаціях, ухвалених Комісією ООН з прав людини, Комітетом ООН з прав людини, Радою Європи та Європейським Парламентом.

У зв'язку з вищевикладеним перераховані міжнародно-правові акти зобов'язують включити в поняття альтернативної цивільної служби відсутність зв'язку з військовими формуваннями в осіб, які проходять таку службу замість військової.

Як бачимо, закріплюючи прямо, а інколи опосередковано в Основному Законі право на альтернативну (невійськову) службу, встановлюється обов'язок для всіх гілок влади здійснювати реалізацію цього права. Тим самим закладається механізм для можливої реалізації цього права та запобігання від його порушення.

Таким чином, чинне законодавство багатьох країн Європи, а також міжнародно-правові норми та принципи дають змогу виокремити такі юридично значущі обставини, що характеризують правове поняття «альтернативна (невійськова) цивільна служба»: по-перше, несення альтернативної цивільної служби замість військової; по-друге, здійснення трудової діяльності на альтернативній цивільній службі в інтересах суспільства та держави; по-третє, відсутність зв'язку особи, яка проходить дану службу з військовими формуваннями; по-четверте, відсутність управління альтернативною цивільною службою в інтересах суспільства і держави; по-п'яте, відсутність зв'язку альтернативної цивільної служби з будь-якими військовими установами, не оснащеними для здійснення соціальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 року. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>.
2. Загальна декларація прав і свобод людини від 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
4. Резолюція Комісії ООН з прав людини від 22 квітня 1998 р. № 1998/77 «Відмова від несення військової служби з міркувань совісті». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1048621&pos=3;-87#pos=3;-87.
5. Доповідь Генерального секретаря, підготовлена на виконання резолюції 1995/83 Комісії з прав людини «Питання про відмову від несення військової служби з міркувань совісті.» URL: russian/commission/Rmilitaryservicerefusalreport1997.html.
6. Conscientious objection to military service United Nations, Geneva GE.12-18467 – March 2014. 94 p.
7. Human Rights Committee, General Comment 22, Article 18, 48th Sess. (July 30, 1993), in *Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies*, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1, at 35 (1994).
8. А/Н/35/4. 1 May 2017. Аналітична доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини «Відмова від військової служби з міркувань совісті». URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/tools-and-resources/conscientious-objection-military-service>.
9. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.
10. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ від 29.06. 1990 року. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/elections/14304>.
11. Документи Ради Європи, прийняті постійною Комісією з юридичних питань та прав людини 22-23 травня 2001 року. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcglgleclfindmkaj/https://rm.coe.int/16806416>.
12. The internationale Centre for the legal protection of human rights. –London, Lemited Kingdom, 1996.
13. Commission on Human Rights: report on the 56th session, 20 March-28 April 2000. Geneva. Part 1 URL:<https://digitallibrary.un.org/record/419540>.
14. CCPR/C/KGZ/CO/R.2. Concluding observations on the 2nd periodic report of Kyrgyzstan: Human Rights Committee, 110th session, 10-28 March 2014: draft / prepared by the Committee. UN. Human Rights Committee (110th sess.: 2014: Geneva). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/769949?ln=ru>.

15. CCPR/C/UKR/CO/7. Concluding observations on the 7th periodic report of Ukraine : Human Rights Committee, 108th session, 8-26 July 2013: draft / prepared by the Committee. UN. Human Rights Committee (108th sess.: 2013: Geneva). URL: <https://www.refworld.org/policy/polrec/hrc/2013/en/98712>.
16. CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion). Adopted at the Forty-eighth Session of the Human Rights Committee, on 30 July 1993 CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, General Comment No. 22. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1993/en/13375>.
17. A/HRC/23/6. 12/03/2013. Report of the Working Group on the Universal Periodic Review – Mali. URL: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/23/6.
18. A/H/35/4. 1 May 2017. Analytical report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights . Conscientious objection to military service. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/tools-and-resources/conscientious-objection-military-service>.
19. Беблер А. Восточная Европа: проблема отказа от военной службы // Армия и общество. – М., 1990. С. 205–212.
20. Human Rights of Armed Forces Personnel: Compendium of standards, good practices and recommendations. OSCE 2021. 362 p. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/507794>.
21. Constitution of the Republic of Estonia of 1992. URL: <https://www.eesti.ee/en/republic-of-estonia/constitution-of-the-republic-of-estonia/chapter-ii-fundamental-rights-freedoms-and-duties>.
22. Constitution of the Czech Republic of 1992. URL: <http://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html>.
23. Constitution of Germany of 1990. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/research/germany-constitution.html>.
24. Constitution of the Portuguese Republic 1976. URL: <https://dre.pt/constitution-of-the-portuguese-republic>.
25. The Spanish Constitution of 1978. URL: https://www.congreso.es/constitucion/ficheros/c78/cons_ingl.pdf.
26. The Constitution of Romania 1991. URL: <https://www.constitutia.ro/const.htm>.
27. The Constitution of the Republic of Slovenia 1990. URL: <https://www.varuh-rs.si/en/about-us/legal-framework/the-constitution-of-the-republic-of-slovenia>.
28. The Constitution of Slovakia 1992. https://www.slov-lex.sk/documents/10184/493489/460_1992_1.pdf/716c7f51-7b5b-416f-9f9b-f09b4dcb2127.
29. Права человека в вооруженных силах. Свод стандартов, хорошей практики и рекомендаций. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/2/507179.pdf>.
30. Прієшкіна О.В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 109–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2017_200_23.
31. Пирого І.С., Белов Д.М. Конституційне право у системі міжнародного права. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 75(1). Ч. 3. 2023. С. 45–49.